

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Инклюзивті балаларды қалыпты ортаға бейімдеудің жолдары (методика, әдіс-тәсілдері)

ЖАРИЯЛАНДЫ
15.11.2021СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/110155/>

Инклюзивті балаларды қалыпты ортаға бейімдеудің жолдары (методика, әдіс-тәсілдері)

«Дені сау адам табиғаттың ең қымбат жемісі»

Қазіргі уақытта мемлекеттің басшылығымен мүмкіндігі шектеулі жандар үшін бағдарламалар жасалып жұмыстар жүргізілуде. Мүгедектікті жасөспірім кезінен анықтап, оларға ерте бастан ортаға қосылуына жағдай жасауымыз керек. Қазір мемлекетімізде 150мыңнан аса мүмкіндігі шектеулі жандар өмір сүруде. Бұл әрине біз үшін өте өкінішті мәселе.

Мүмкіндігі шектеулі баланы қоғамға бейімдеу аса маңызды. Мүгедек балалар мен мүмкіндігі шектеулі жандардың денсаулығына және тәрбиесіне ерекше мән берілуі тиіс. Тәрбиенің мақсаты яғни мүмкіндігі шектеулі жан өзін қоғамнан адам өмірінен алшақ ұстап қалмас үшін оларды еңбекке үйрету және де өмірде өз орнын табуға, өмірге икемді жеке тұлға тәрбиелеп қалыптастыру. Қазақ халқымыз «Еңбек еткен, мұратына жеткен» -деп бекер айтпаған. Осы бір керемет мақалдың ішіне бәрі сыйып тұрғандай. Яғни мүмкіндігі шектеулі жандар еңбек ете отырып өздерінің мұраттарына да жете білген. Мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалар дегенде көз алдымызға еңбекке жарамайтын, тек қана ата-ана қамқорлығындағы жандар деп елестетеміз. Еңбек бұл адамдардың өмірлік қажеттіліктері. Еңбек ету арқылы олар бір-бірін түсінеді, қоғамға бейімделеді, өмірге деген құштарлықтары арта түседі. Мүмкіндігі шектеулі жандар үшін ата-ана мен педагогтардың орны ерекше.

Ата -ана баласының қалаған ісі мен еркін айналысып, қоршаған ортаны тануына, балалардың өзін толыққанды сезінуіне көмектесіп, оларға жол аша білуі тиіс.

Осыған орай педагогтарда мүмкіндігі шектеулі жандарға арналған жеке даму бағдарламасын пайдаланып отырып жұмыс жасайды.

Негізгі бөлім

Әр ата-ана бауыр етінің баласының дені сау болып туылғанын қалайды. Ал балаларының мүгедек болып туылуы әрбір ата-ана үшін өте ауыр соққы. Осы өте ауыр тауқымет үшін көптеген отбасылардың шаңырағы шайқалуда. Көбіне осындай жағдайда әкелер бойларын ала қашып, аналар бар қиыншылықты өздері арқалайды. 70-тен астам жалғыз басты әйелдер «Сәби» қоғамдық қорында тіркелген. Ол жердегі балаларға қойылған диагнозда жан-дүниенді ауыртады. Аутизм, даун синдромы, церебралды сал ауруы, психикалық дамудың тежелуі, басқада неврологиялық сырқат түрлері бар. Ауруға шалдыққан балалардың басым көпшілігі арбаға таңылған және сөйлеу, есту қабілеті нашар балалар.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналары көптеген әлеуметтік мәселелерге тап болып жатады. Солардың ішінде ең үлкен мәселе балаларды оқытатын білім мекемелерінің тапшылығы. Қазіргі уақытта мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту қазіргі заманғы білім берудің өзекті және даулы мәселелерінің бірі болып табылады. Балаларға сапалы білім алуға кедергі- әлеуметтік теңсіздікке байланысты көптеген шектеулер. Жалпы білім беру мен арнайы мектептер арасындағы айырмашылықты жоюға бағытталған жұмыстар жүргізілу үстінде. Осыған байланысты инклюзивті білім берудің рөлі артып келеді. Бұл дегеніміз – мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуға қол жетімділіктің кеңеюіне ықпал етеді. Осылайша, мұндай балаларға олардың әлеуметтік бейімделуіне қолайлы жағдайлар жасалады. Жалпы білім беретін мектептердегі инклюзивті білім беруді дамыту тенденциясы оқушылардың психикалық, сөйлеу және жалпы психикалық дамуы тұрғысынан біртектіліктің жоғарылауымен қатар жүреді. Бұл шартты түрде сау балалардың да, мүмкіндігі шектеулі балалардың да ортаға бейімделуін едәуір қиындатады; қосымша, көбінесе шешілмейтін қиындықтар мұғалімдердің оқушыларға білім беру, тәрбиелеу дамыту үдерісінде оларға жеке көзқарасын жүзеге асыруда туындайды, бұл толық іске асыруға мүмкіндік бермейді. Осы қиындықтарды шешу үшін жалпы білім беретін мектеп қазіргі таңнан бастап:

- Жалпы білім беру жүйесінде мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті оқыту үдерісінің құқықтық базасын қамтамасыз ету;
- Білім беру процесін жалпы білім беретін кәсіби дайындалған мұғалімдермен қамтамасыз ету және инклюзивті тәсілді жүзеге асыруға қабілетті мамандарға қолдау көрсету.
- Инклюзивті білім беру үшін қабылдау және өзара көмек принциптеріне бағытталған «кедергісіз» білім беру және әлеуметтік ортаны құру.
- Мүмкіндігі шектеулі баланы инклюзивті білім беру жағдайында ілесіп жүру процесін қамтамасыз ететін әр түрлі профильді мамандар қызметінің кешенді моделін құру;
- Инклюзивті білім беруді ғылыми, бағдарламалық және әдістемелік

қамтамасыздандыру(оқу жоспарлары, олардың нұсқалары, оқушының өзі үшін арнайы оқулықтар мен жұмыс дәптері, оқу-әдістемелік құралдар әзірлеу;

- Білім берудегі құзіреттілік тәсілін жүзеге асырудың тиімді құралы ретінде қашықтықтан білім беру мүмкіндіктерін белсенді пайдалану;
- Мүмкіндігі шектеулі балаларға психо-педагогикалық және әлеуметтік қолдау көрсететін ұйымдар, мекемелер, бөлімдер арасындағы ведомствоаралық өзара іс-қимылды және әлеуметтік серіктестікті қамтамасыз ету;
- Мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеп отырған мекеме мен отбасының өзара әрекетін ұйымдастыруды қамтамасыз ету.

Бүгінгі таңда осыған байланысты жалпы білім беру ұйымдарында ұйымдастырушылық –әдістемелік сипатын өзгертуге тырысулар жасалуда. Мысалы, кейбір мектептерде білім беру процесін әр түрлі қолдау құралдарымен (психологиялық, логопедиялық, түзету-педагогикалық) толықтыратын бағдарламалар санының өсуі байқалады. Алайда мұндай бағдарламалар әдетте біржақты ғылыми тұрғыдан жеткіліксіз негізделген. Көбіне мүмкіндігі шектеулі балаларға қолдау бағдарламаларын арнайы білімі жоқ мамандар жасайды. Қазіргі жағдайда балаларға қолдау мен көмектің жеткіліксіздігі айқындала түсуде. Мұндай қызметте мұғалімдердің психологиялық құзырттілігі төмен. Олар даму ауытқуларының психопрофилактикасы әдістерін нашап біледі, психологиялық-педагогикалық түзету әдістерін қолдану қиынға соғады. Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдері әлі күнге дейін әртүрлі санаттағы балалармен қалай жұмыс жасауды, топтық жұмысты ұйымдастыруды және белсенділік парадигмасында сабақ өткізуді білмейді. Жалпы, мүмкіндігі шектеулі балаларды қолдауға және оларға мектептегі оқу үдерісінде жан-жақты көмекке көңіл бөлуді айтарлықтай күшейту қажет. Мүмкіндігі шектеулі балаларға көмек көресту субъектілері (мектептегі психологиялық қызмет, түзету- педагогикалық қызмет, әлеуметтік қызмет) қызметінің мазмұны мен ұйымдастырушылық принциптерін дамыту тек біртұтас түсінік негізінде мүмкін болады. Әр түрлі бағыттағы мамандар қызметінің күрделі моделі: психиатрлар, невропатологтар, физиологтар, психологтар, логопедтер, педагог-дефектологтар олар қазір біртұтас, олардың қызметтері үйлестірілмеген және балалардың қажеттіліктеріне бағытталмаған. Олардың шашыраңқы әрекеттері тәрбие, білім беру, психокоррекциялық, профилактикалық жұмыстарда қажетті нәтежие бермейді. Қазігі уақытта балаларға жан-жақты көмек көрсетуді ұйымдастырудың алдында тұрған «инклюзивті білім берудің» өзекті проблемасы «кедергісіз» білім беру ортасын құру болып табылады. Осындай білім беру ортасының жалпы ережелерінің бірі мүмкіндігі шектеулі балаға қол жетімділік критерийі. Осындай балаларға қолдау көрсететін ұйымдарда құрал-жабдықтарда қойылатын жалпы педагогикалық талаптар осы санаттағы балаларды әлеуметтендірудің проблемалары мен қиындықтарын ескеру керек. Білім беру мекемелеріндегі әлеуметтік орта қоғамның қазіргі өмірінің деңгейін ескеріп, оның талаптарына жақын болуы керек. Бұл әсіресе баланың өмірінің барлық

салаларының техникалық жабдықталуына қатысты: күнделікті қажеттіліктерді жүзеге асыру, әлеуметтік құзыреттілікті, әлеуметтік белсенділікті қалыптастыру және баланың төзімділігі. Оқу үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдануда келесі факторлар туындайтын күрделі мәселелер де бар:

- Білім берудің мақсаттары мен міндеттерін, оқушылардың жеке қажеттіліктерін қанағаттандырып, мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған технологияларды пайдалану негізінде оңтайландырылған ақпараттық білім беру инфрақұрылымының, бағдарламалық-техникалық құралдардың болмауы;
- Инклюзивті білім беруге бағытталған технологиялық инфрақұрылымды құру принциптеріне негізделген жағдайлардың болмауы;

Мүмкіндігі шектеулі балаларда қоршаған ортамен байланыс проблемалары, физикалық әрекетсіздік, психоэмоционалды саланың бұзылуы және көбіне ересектерге тәуелділіктің болуы әр түрлі іс-әрекеттерді орындау кезінде балалардың өзін-өзі танытуына жүйелі жаттығулар жасау үшін жағдайларды талап етеді. Бұл ретте көмекші технологиялар ерекше рөл атқарады, яғни функционалдық мүмкіндіктері шектеулі адамдарға күнделікті өмірге белсене қатысуға, білім алуға, жұмыс істеуге немесе ойнауға мүмкіндік беретін құрылғылар немесе қызметтер. Осы саладағы мәселелерді шешу үшін, ең алдымен, барлық санаттағы балалар үшін білім беру процесінде қолданылатын шетелдік және отындық қосалық құрылғыларда мәліметтер банкіні құру қажет. Ғылым мен қоғамдық өмірдегі қарқынды өзгерістер жағдайында;

- Ата-аналардың (немесе оларды алмастыратын адамдардың) елде кешенді диагностика, кешенді оңалту және білім беру саласында қол жетімді қызметтер туралы ақпарат ұсыну құқығын жүзеге асыру үшін жағдайлар жасау;
- Мүмкіндігі шектеулі балаларға қолдау көрсететін мекемелердің жұмысына отбасына белсенді тарту;
- Балалардың даму мәселелері бойынша ата-аналарға кеңес беру;
- Ата-аналарға, балаларға отбасылық жағдайда көмектесу үшін оларға қол жетімді әдістер мен тәсілдерді үйрету;
- Ата-ананың мекемемен кері байланысын ұйымдастыру және т.б.

Жалпы білім беру ұйымдарының жағдайында туындайтын осы және басқада бірқатар мәселелерді шешу білім беру, кәсіптік және тұрмыстық салалардағы, өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту және балаларды өзін-өзі тану кезіндегі кедергілерді жоюға әкеледі.

Қазақстанда қазіргі таңда мүмкіндігі шектеулі балалар көбінде арнайы мектеп интернаттарда оқытылады. Жалпы мектептердегі мұғалімдер мүмкіндігі шектеулі бала сыныпқа келген кезде қандай әдістемелік құралдарды және қандай оқулықтарды

пайдалануды білмей жатады. Бұдан туындайтын мәселе еліміздегі кадр жеткіліксіздігі. Шындығында олар оқшауланған қоғамдық өмірге бейім болмайды. Мәселенің бұлай болуына бүгінгі күні қоғамның да кінәсі бар. Себебі біз мүмкіндігі шектеулі жандарды мүсіркей қарауды қоя алмай келеміз. Олардың білім алуына жалпы білім беретін орта мектептерде жағдай жасау енді қолға алынып келеді.

Инклюзивті білім балаларға қатысты кез-келген кемсітушілікті жоққа шығаратын барлық адамдарға бірдей қарым-қатынасты қамтамасыз ететін, бірақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларда ерекше жағдай жасайтын идеологияға негізделген.

Мүмкіндігі шектеулі мектеп оқушылары тобы біртекті емес. Бұл ең алдымен оның дамуында түрлі ауытқулары бар: есту, көру, сөйлеу, тірек-қимыл аппараты, интеллект бұзылыстары бар. Эмоционалды ерікті сфераның айқын бұзылулары бар дамудың кешігуі мен күрделі бұзылыстары бар балаларды қамтитындығын анықталады. Сонымен, мұндай балалармен жұмыс жасаудағы ең маңызды мәселе әр баланың денсаулығы мен психикасына көңіл бөлу.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу үрдісінде көптеген әдіс-тәсілдерді қолдануға болады. Соның ішіндегі ең қолайлы әдістер:

- сөйлесу
- ертегі терапия
- арт-терапия
- ойын

Сөйлесу.

Олар балаға жаңа ақпаратты жеткізуге, онымен диалог құруға бағытталған, оның барысында бала өз сұрақтарын қойып, олардан егжей-тегжейлі және түсінікті жауаптар ала алады. Жаңа дағдыларға тез бейімделе түседі. Сөйлесу арқылы біз баланың ішкі сезіміне, жан-дүниесіне үңіле түсеміз. Бала ішінде болып жатқан құбылыстарды сыртқа шығару арқылы өзін жеңілдеті түседі.

Қазіргі таңда өкінішке орай біздің көпшілігіміз мүмкіндігі шектеулі жандармен қалай дұрыс қарым-қатынас жасауды білмейміз. Біз мүмкіндігі шектеулі жандарды кездестіргенде өзімізді жайсыз сезінеміз, тіпті кей-кездері оларды абайсызда ренжітіп аламыз.

Мүмкіндігі шектеулі адамдармен сөйлесу барысындағы аздаған кеңестерге тоқталып өтсек:

1. Сіз мүмкіндігі шектеулі адамды кездестіргенде ол адаммен тікелей сөйлесуіңіз керек. Мүмкіндігі шектеулі жанды күлімдеп, жылы шыраймен қарсы алу керек.

2. Мүгедектігіне назар аудармаңыз. Олардың мүгедектігін анықтау маңызды емес. Оларға тең көзқараста қарау, басқалар тәрізді олармен сөйлесу және кез-келген әрекетте бірлесе атқару өте маңызды.
3. Шынайы көмек қолын созу керек. Кейбір адамдар оларға қол ұшын беруден бас тартып жатады, себебі олардың көңіліне қаяу түсіріп алудан қорқады.
4. Егер сіз көмек ұсынсаңыз ол қабылдағанша күтіңіз, содан кейін не керектігін және оның қалай жасалатынын сұраңыз.
5. Мүмкіндігі шектеулі жан қиындыққа тап болса, оны мұқият тыңдыңыз. Шыдамды болыңыз, ол адамның әңгімесі аяқталғанша күтіңіз.

Ертегі терапиясы.

Бұл тұлғаның сөйлеуін дамыту, сананы кеңейту және сыртқы әлемді бейнелеу арқылы өзара әрекеттесуді жақсарту үшін қолданылатын әдіс. Ертегі терапиясын қолдану бұл соңғы 10 жылда логопедтер, психологтар мен тәрбиешілер белсенді түрде дамытқан және ақыл-ой кемістігі бар балаларды жұмыста қолданылатын ең көне әдістердің бірі.

Ертегі терапиясының негізгі міндеті- ертегі формасы аясында ең тиімді психологиялық технологияларды синтездеу; әртүрлі психотерапиялық әдістерді бір ертегі жүйесінде біріктіру және бейімдеу. Ертегі баланы кейіпкерлерді түсінуге шақырады, нәтижесінде оның адамдар, қоршаған әлем заттары мен құбылыстары туралы жаңа идеялары, жаңа эмоционалды тәжірбиесі пайда болады. Ертегі барысындағы ойындардың көмегімен әр балаға көптеген жағдайлардан өтуге көмектесе аламыз. Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасағанда ертегі терапияның мынандай түрлері қолданылады.

Көркем ертегілер. Көркем ертегілерге халықтың сан ғасырлар бойы жиналған даналығы мен авторлық әңгімелермен жинақталып шыққан ертегілер жатады. Көркем ертегілерде дидактикалық, психокоррекциялық, психотерапиялық және медитация аспектілері бар.

Дидактикалық ертегілер. Дидактикалық ертегілер белгілі бір білімнің маңыздылығын аша алады. Дидактикалық ертегілер балалардың ой өрісін жақсы дамытады. Көбінесе дидактикалық ертегілерде көптеген көрнекіліктер қолданылады.

Психокоррекциялық ертегілер. Баланың мінез-құлқына жұмсақ әсер ету үшін жасалынады. Мұнда көбіне баланың жағымсыз мінез-құлықтары жағымды жаққа ауыса түседі.

Медиативті ертегілер. Қиялдағы жағымды тәжірбиені жинақтау, психоэмоционалды стрессті жеңілдету үшін жасалады. Медитациялық ертегілер арнайы музыкамен айтылады.

Бүгінгі күні психологтар, педагогтар мен логопедтер ертегілермен жұмыс істеудің алуан түрлі тәсілдерін жасады.

-талдау

-пікірталас

-қуыршақ жасау

-сахналау

-сурет салу және т.б

Ертегідегі тәсілдер мүмкіндігі шектеулі жандардың жоғарғы дене белсендіктері, жүйке процестерінің икемділігі мен қозғалтқыштығын арттыруға, моториканы және қимылдарды үйлестіруді дамытуға, физикалық және психикалық стресті жеңілдетуге бағытталған. Ертегі айту баланың психикасына жағымды ықпал етуге әсер етеді.

Арт-терапия

Арт-терапия-бұл өнермен, шығармашылықпен емдеу.(терминді А.Хилл енгізген).

Арт-терапия-адамдардың визуалды қызметінде және психотерапиялық қарым-қатынаста қолданылатын, психокоррекция, психопрофилактика, денсаулық жағдайы әртүрлі, эмоционалды және психикалық ауытқулары бар адамдарды оңалту және бейімдеу мақсатында қолданылатын психологиялық әсер ету әдістері жиынтығы. Арт-терапия қызметінің басты мақсаты-мүмкіндігі шектеулі жандардың психологиялық және әлеуметтік саласындағы оң өзгерістерге қол жеткізуі. Қазіргі уақытта арт-терапия мүмкіндігі шектеулі жандар үшін өте маңызды. Мүгедектердің ішкі әлемі күрделі және алуан түрлі. Мүмкіндігі шектеулі адмадармен жұмыс жасауда арт-терапия әдістерін қолдану олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, визуалды бейнелер арқылы сыртқы әлеммен өзара тілдесуге ықпал етеді.

Арт-терапияның басты мақсаты- өзін-өзі көрсету және өзін-өзі тану қабілетін дамыту арқылы мүмкіндігі шектеулі адамдардың көңіл-күйлерін және ерік-жігерлерін үйлестіреді. Арт-терапиямен жұмыс істеу барысында мүмкіндігі шектеулі жандарға

бұйрықтар, талаптар, нұсқауларға жол берілмейді. Қатысушы шығармашылық қызметтің түрін, мазмұнын, материалын өздері таңдайды. Олар кейбір тапсырмалардан бас тартуы мүмкін немесе жай ғана бақылаушы болып отыруға болады. Арт-терапия әдістері-мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істейтін психологтың жұмысының қуатты құралы. Арт-терапия әдістері-әмбебап болып табылады және оларды мұғалім сабағында да, ата-аналардың өздері де үйде оқуда сәтті қолдана алады.

Арт-терапия келесі мәселелерді шешеді:

-өміршеңдікті оятады, жады мен өнімділігін белсендіреді.

-танымдық, шығармашылық қабілетін дамытады.

-әлеуметтік бейімделуді қамтамасыз етеді.

Балалардың шығармашылығын, қиялын, сөйлеу қабілетін дамыту үшін психологтар құм терапиясын қолданады. Құммен сурет салу ішкі тыныштықты сезінуді үйретеді. Ұсақ моторикаларды дамытады, мидың қабілетін арттырады, адам жанын тыныштандырады.

Ойын терапиясы

Ойынсыз ақыл-ойдың қалыпты даму да жоқ және болуы да мүмкін емес, ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті, ол арқылы баланың рухани жасампаз өмірмен ұштасып, өзін қоршаған дүнте туралы түсіні алады. Ойын - дегеніміз ұшқын білімге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты» (В.А.Сухомлинский)

Кез-келген бала үшін ойын әлеуметтенудің және қоршаған әлемді танудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Ойынның көмегімен бақылауды дамыта аламыз, зейінді белсендіре аламыз. Ойын шығармашылықтың дамуына ықпал етеді, өз бетінше шешім қабылдау қабілетін дамытады. Ойын жағдайында мүмкіндігі шектеулі бала дені сау құрдастарымен тығыз байланыста болады, олармен белсенді әрекеттеседі және олармен қарым-қатынас жасайды, ол өзін басқалардан ерекше сезінуді тоқтатады. Ойын мүмкіндігі шектеулі бастауыш мектеп оқушыларына дене, адамгершілік, еңбек және эстетикалық тәрбие беру жүйесінде маңызды орын алады. Ойын мүмкіндігі шектеулі балалар үшін жалпы мектептегі құрдастарына қарағанда маңызды. Ойын арқылы үйрену- бұл ұғымға барлығы келіседі. Белгілі психологтар А.Н.Грабов, Г.Я.Трошин мүгедек балаларды тәрбиелеу мен оқытудағы ойынға жоғары баға берді. Олар ойынды балалардың қабілеттері мен мүмкіндіктерінің көрінуінің дәл көрсеткіші деп санады. Олар ойын бірінші кезекте сыртқы сезімнің дамуына: көру, бұлшықет сезімі, есту қабілетіне пайдалы әсер етеді деді.

Психологиялық-педагогикалық мәдениеттің деңгейі мен ата-аналардың бала тәрбиесіне қатысу дәрежесін анықтау үшін келесі әдістерді қолдануға болады: ата-

аналарға сұрақ қою және тестілеу; ата-аналармен, балалармен жеке әңгімелесу; баланың отбасына бару; «Менің үйім», «Менің отбасым» сияқты балалардың тест-суреттерін зерттеу ; «Отбасы» рөлдік ойынындағы баланы бақылау; бірлескен іс-шаралар кезінде ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынасты бақылау; ойын және проблемалық жағдайларды модельдеу және т.б. Балаға отбасынан мектепке дейінгі мекемеге көшу процесі өте қиын. Бала отбасында үйреніп қалған жағдайларға қарағанда мүлдем басқа жағдайларға бейімделуге мәжбүр болады. Бұрын қалыптасқан иммундық жүйе, физиологиялық процестер біршама өзгеріске ұшырайды.

Мектепке дейінгі жаста балалар адамдармен сөйлесуге қызығушылық танытады, олардың сөздік қоры мен осы уақыттағы тәуелсіздік дағдылары оларға айтарлықтай тәуелсіз болуға мүмкіндік береді. Алайда, балалар үшін күні бойы бейтаныс адамдардың ортасында болу қиын. Мектепке дейінгі білім беру ұйымына түскен кезде барлық балалар адаптивті стрессті бастан кешіреді. Мүмкіндігі шектеулі балалардың мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының жаңа жағдайларына бейімделуі, құрдастары мен ересектеріне жақындауы әлдеқайда қиын. Балалардың бейімделу мүмкіндіктері шектеулі, сондықтан баланың жаңа әлеуметтік жағдайға күрт ауысуы және ұзақ уақыт стресстік күйде қалуы эмоционалдық бұзылуларға әкелуі мүмкін.

Мектепке дейінгі жас — дамуында ауытқуы бар балаларды сау құрдастарының тобына біріктіру үшін қолайлы кезең. Тәрбиеші жұмысындағы маңызды бағыттардың бірі — бейімделу кезеңінде және одан әрі мектепке дейінгі білім беру мекемесінде болу кезінде психологиялық жайлылықты құру. Мектеп жасына дейінгі балалар өте эмоционалды және әсерлі. Олар ересектер мен құрдастарының эмоцияларымен, олардың әрекеттеріне еліктеу арқылы тез жұқтыруға бейім. Сондықтан бейімделу кезеңінде біз ойын терапиясы әдісін кеңінен қолданамыз. Ойын баланы ынталандыруға, оның сенсомоторлық дағдыларын дамытуға және эмоционалды стрессті төмендетуге көмектесетін құрал ретінде әрекет етеді. Ойындар әр баланың бір-бірімен бәсекелестік қатынастарына, ойын серіктестігінің қатынастарына емес, бәрімен қабылданатын нәрсеге үйлесімді қатысуына негізделген. Ойындар балалардың қарым-қатынас және қозғалыс қажеттіліктерін қанағаттандырады.

Ойын терапиясының құралдары — ашық аспан астындағы ойындар, имитациялық ойындар, психо-эмоционалды стресстен арылтуға арналған ойындар, құм ойындары, дөңгелек би ойындары, балалар әуенмен жұптасып жүгіретін немесе билейтін динамикалық ойындар.

Ойын сабақтары эмоционалды және бұлшықет кернеуін жоюға, импульсивтілік пен мазасыздықты азайтуға, балалардың бір-бірімен өзара әрекеттесу дағдыларын дамытуға, зейінін, қабылдауын, сөйлеуін, қиялын, жалпы және ұсақ моторикасын, қозғалыстарды үйлестіруді дамытады. Сонымен, бейімделу кезеңінде мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс кезінде ойын терапиясы әдісін қолдану өте тиімді және

көпфункционалды.

Иппотерапия

Жануарлармен сөйлесудің емдік әсері мыңдаған жылдар бойы белгілі болған, тіпті Гиппократ науқастар атқа мінгенде тез қалпына келеді, ал меланхоликтер қара ойлармен қоштасады деп тұжырымдады.

Емдік атқа міну (иппотерапия — грек тілінен аударғанда «жылқы емдеу») оңалту терапиясының тиімді әдісі болып табылады. Иппотерапия — бұл ат пен шабандозды қолданатын нейрофизиологиялық негіздегі физиотерапиялық ем. Бүгінгі таңда 45 елде атпен жүру орталықтары бар. Науқастарды оңалту үшін қолайлы сипаттамалары бар жылқылар таңдалады. Таңдау кезінде жылқының сабырлы, бейбіт табиғаты, адамдармен жұмыс жасау қабілеті және салауатты, теңдестірілген психикасы бағаланады. Соңғы жылдары иппотерапия әр түрлі дамуында кемістігі бар адамдарды кешенді оңалту жүйесінде қолданылады. Ол көбінесе мүгедек балаларды емдеуде оңалтудың көпфункционалды әдісі ретінде қолданылады, т. иппотерапия физиотерапия жаттығуларының бір түрі ретінде ғана емес, сонымен қатар психологиялық түзету әдісі ретінде де қолданылады. Иппотерапия оңалту кезінде әртүрлі даму кемістігі бар науқастардың жағдайын жақсартуға көмектесетін терапевтік құрал ретінде қолданылады.

Әдістің мәні жылқының (иппос — грек) баспалдақпен қозғалғанда шабандоз үшін терапевтік медиатор рөлін атқаратындығында, жүру кезінде адамның қимылына ұқсас мотор импульстарын өткізетіндігінде. Жылқы науқасқа минутына 90-дан 110-ға дейін көп бағытты мотор импульсін береді. Бұл қозғалыс пациенттің реакциясын ынталандырады, бұл физиотерапевтке науқастың физикалық белсенділігін түзетуге көмектеседі.

Иппотерапияның үлкен артықшылығы — дәстүрлі емдеу, қалпына келтіру және ұзақ уақытқа созылған жақсартуларға қарағанда тезірек және сәтті болған кезде оны қолдану көрсеткіштерінің кең ауқымы. Сколиозды, невроздарды, көптеген асқазан-ішек жолдары ауруларын, остеохондрозды, кейбір сенсорлық бұзылыстарды, психикалық ауруларды және т.б. емдеуде және алдын алуда ат спорты «терапиясы» баға жетпес. Иппотерапиямен емдеу барлық жағдайда тиімді. Үнемі терапевтік атпен жүру бүкіл денеге тиімді әсер етеді, жүрек-қан тамырлары, жүйке және ас қорыту жүйесінің жұмысын қалыпқа келтіреді, конвульсиялық дайындықты, қант диабетімен ауыратындардағы қандағы қант деңгейін төмендетеді.

Гипотерапия ең ауыр, іс жүзінде емделмейтін аурулармен ауыратын балалармен, сондай-ақ физикалық және интеллектуалды дамудағы ауытқулармен (церебральды паралич, ерте жастағы аутизм және т.б.) оңалту тәжірибесінде тікелей тиімді және тиімді болып шықты, бұл тікелей байланысты тартылған адамдардың физикалық,

интеллектуалды және психоэлеуметтік салаларына бір уақытта жағымды әсер ететін иппотерапияның бірегей қасиеті. Жылқыға деген қызығушылық, оның сұлулығы мен күшіне сүйсіну барлығымызға тән. Бұл әдемі жануармен кездескенде және олармен сөйлескенде ауыр сырқаттарға душар болған балалардың қуанышын бағалау мүмкін емес. Иппотерапияның пациенттің ағзасына әсер етуінің негізгі механизмі екі қуатты фактордың терапиялық және профилактикалық әсері тұжырымдамасына негізделген: психогендік және биомеханикалық. Психогендік фактор екі жоғары бағаланатын мотивацияны білдіреді — өте қалаулы және өте қауіпті (қорқыныш пен өзіне сенімсіздік). Бұл, біріншіден, пациенттің қорқыныш пен белгісіздікті жеңе отырып, оны емдеу үдерісіне белсенді қатыстыру арқылы оның әлеуетін ашуға көмектеседі, екіншіден, эмоционалды ынталандыратын әдемі жануар — жылқының көмегімен бар бұзылулармен күресуге көмектеседі.

Биомеханикалық фактор деп үш өзара перпендикуляр жазықтықта қозғалатын аттың артқы жағынан пайда болатын және келетін дірілдің әсерін айтады. Бұл тербелістер барлық бұлшықет топтарының ауыспалы кернеуі мен салыстырмалы релаксациясын тудырады, бұл кезде магистральдың бұлшықеттеріне көп көңіл бөлінеді. Бұл бұлшықет тонусының ішінара (және кейбір жағдайларда қажет) қалыпқа келуіне, спастиканың төмендеуіне, еріксіз қимылдардың көлемі мен амплитудасының төмендеуіне, үйлестірудің жақсаруына әкеледі, бұл өз кезегінде статикалық-қозғаушы функцияларды жақсартады.

Иппотерапия әсерінің оң әсері келесі факторлармен байланысты:

атпен өзара әрекеттесу қазірдің өзінде жағымды эмоционалды фон жасайды;

баланың бұлшық еттері жылудың жылынуымен қызады және жылқының күшті бұлшық еттерінің қозғалыстарымен уқаланады;

шабандоздың барлық бұлшықет топтары жұмысқа кіреді және өлшенген қимыл ырғағы бүкіл денеге тиімді әсер етеді.

Қазіргі уақытта атпен жүруді емдік, сауықтыру және әлеуметтік-педагогикалық мақсаттарда пайдаланудың келесі негізгі бағыттары анықталды:

1. Қозғалыстың әр түрлі бұзылыстарын түзетуге арналған гипотерапия, мысалы, парез, жоғарғы және төменгі аяқтың параличі, қозғалыстарды үйлестіру бұзылыстары, күштеу қозғалыстар және т.б. Ортопедиялық тәжірибеде бұл әдісті омыртқаның деформациясын және басқа қалып ақауларын түзету үшін қолдану әрекеттері болды
2. Терапевтік атпен серуендеу және секіру (ат үстінде жаттығулар) педагогикалық ықпал ету әдісі ретінде. Көмектің бұл түрі балалар мен жасөспірімдерге, оның ішінде ақыл-ой кемістігі бар адамдарға, мінез-құлқында

ауытқушылығы бар балаларға, педагогикалық түзету мақсатында оқудағы қиындықтарға арналған. Бұл саланың жетекші мамандары — мұғалімдер мен психологтар.

3. Мүгедектер арасындағы ат спорты, жалпы дене шынықтыру мен жеке оңалтуды қамтамасыз етуге ықпал ететін спорттық іс-әрекет ретінде. Бұл саланың жетекші мамандары — мүгедектермен жұмыс істеуге арнайы білімі мен лицензиясы бар атқа мінуге арналған жаттықтырушылар.
4. Иппотерапия жылқыға тірі тренажер рөлі жүктелген дәрігер тағайындаған терапиялық және гимнастикалық іс-әрекет ретінде. Ол орталық жүйке жүйесінің зақымдалуы негізінде қозғалыс бұзылыстарын емдеуде, сондай-ақ белгілі бір соматикалық аурулар кезінде кешенді реабилитацияда және ортопедиялық тәжірибеде қолданылады. Сабақтарды жүргізетін жетекші мамандар — иппотерапия әдіскерлері және терапия нұсқаушылары.
5. Иппотерапия хирургиялық науқастарды операциядан кейінгі оңалту шеңберінде қозғалу қабілетін қалпына келтіру құралы ретінде. Ішкі аурулар терапиясында ол қан тамырлары жүйесінің компенсацияланған ауруларын, метаболикалық бұзылуларды, тыныс алу органдарының ауруларын, әртүрлі вегетативті дисфункциялармен емдеу құралдары жүйесінің элементі ретінде қолданылады.

Ата-аналардың тәрбиесі нәтижесінде отбасылық өмірді қалыпқа келтіру және баланың дамуы үшін оңтайлы ортаны ұйымдастыру, отбасының жаңа өмір сүру сапасы — бейімделу, яғни салыстырмалы түрде өз бетінше қол жеткізу қабілеті өмір мен өмірдің авторы және жасаушысы болу үшін өзімен және өзгелермен қарым-қатынастағы тепе-теңдік

Сонымен, мүмкіндігі шектеулі баласы бар отбасын психологиялық-педагогикалық қолдау дегеніміз — бұл отбасының түзету ресурстарын жаңартуға, оның жұмысының тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған, әсіресе мүгедек баланы тәрбиелеу мен дамытуға байланысты дағдарыс кезеңдеріндегі қызмет. Баланың жасына сәйкес түзету-дамыту кеңістігін құруға, ата-ананың оған қатысты сындарлы көзқарастары мен позицияларына сүйене отырып, баланың қажеттіліктеріне сәйкес келетін тәрбиелеу стратегияларын құруға және жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Біздің елде көптеген адамдар әлі күнге дейін мүмкіндігі шектеулі балалар бір мектепте оқи алмайды, тіпті қарапайым балалармен бір сыныпта оқи алмайды деп санайды. Олардың ойынша, мұндай балаларға мектеп бағдарламасын меңгеру қиынырақ, олар жақсы бағамен оқи алмайды, бұл олардың өзін-өзі бағалауына әсер етеді.

Кейбір ата-аналарды мазалайтын тағы бір мәселе — мұндай мектептерде білім деңгейі кәдімгі мектептерден гөрі төмен, өйткені ол мүмкіндігі шектеулі балалардың физикалық және ақыл-ой мүмкіндіктеріне бейімделген.

Алайда, бұл жоба сәтті жүзеге асырылған мектептердің тәжірибесі көрсеткендей, мүмкіндігі шектеулі балалар денсаулығына шектеусіз, өз құрдастарынан жаман оқымайды; және инклюзивті сыныптардағы оқу, тәрбиелеу және әлеуметтік процестерге қатысу деңгейі, қарапайымға қарағанда жоғары.

Нәтижесінде инклюзивті білім берудің келесі артықшылықтарын бөліп көрсетуге болады: мүмкіндігі шектеулі балалар мектепте толыққанды білім ала алады, болашақта өздеріне лайықты мамандық таңдап, қоғамның дербес толыққанды мүшесі бола алады.

Мектепке дейінгі мекемелердегі бірлескен топтарда және мектептегі сыныптарда оқи отырып, олар өздерін бейтаныс және оқшау сезінбейді. Олар өздерінің шығармашылық және зияткерлік қабілеттерін әр түрлі білім беру және дамыту жобаларына, байқауларға, фестивальдарға, спорттық жарыстарға тең шарттарда қатысу арқылы көрсете алады.

Алайда, мұндай білім беру және оны біздің елімізде жүзеге асырудың кемшіліктері бар:

— жеткілікті қаржыландырудың болмауы.

— Педагогикалық құрамның жеткіліксіздігі және нашар даярлығы: бағдарламаның жетістігі мұғалімнің біліктілігіне, оның сыныптағы барлық оқушыларға сенімді, жайлы жағдай жасай алуына байланысты.

— мектептердің әлсіз материалдық-техникалық базасы, қажетті құрал-жабдықтардың, оқу құралдарының, техникалық құралдардың жетіспеушілігі.

— Мүмкіндігі шектеулі студенттерге арналған жабдықтардың нашарлығы және жағдайлардың жеткіліксіздігі: лифттердің, пандустардың, қоршаулардың, нашар көретін студенттерге арналған арнайы құрал-жабдықтардың және қажетті медициналық жабдықтардың болмауы.

— мектеп штат кестесінде ерекше балалармен жұмыс істей алатын мұғалімдердің болмауы: саңырау мұғалімдер, логопедтер, педиатрлар, психологтар.

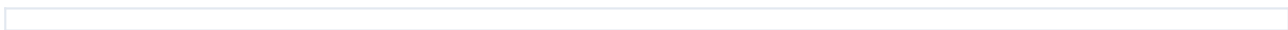
Барлық осы кемшіліктер, өкінішке орай, бірнеше мектептің оң тәжірибесінің жалпы күңгірт көрініс аясында жоғалып кетуіне әкеледі.

Мүмкіндігі шектеулі адамдар физикалық жағынан шектеулі болғанына қарамастан, олар өздерінің қабілеттерін, таланттарын, өзін-өзі көрсетуге деген құштарлықтары шексіз. Рух пен ерік-жігердің арқасында бұл адамдар әртүрлі салада жетістікке жетеді. Мүмкіндігі шектеулі жандардың әртүрлі кемістігі болса да, оларды қоғамнан бөліп алуға болмайды. Олар-біз сияқты адамдар-олар да жақсы көреді, қуанады, алаңдайды, жанашыр болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы заңы-2005ж.
2. «Мүгедектігі бар балалардың жағдайына талдау: Қазақстан Республикасында

- инклюзивті қоғамды дамыту», -Астана,2014ж
3. Нурманбетова У.Е. Мүмкіндіктері шектеулі балалар: интеллектуалды даму кемістіктері. Қарағанды 2003ж
  4. Байменова Б.С. Қазақстанда және шетелде инклюзивті білім беруді дамыту: оқу құралы / Б.С.Байменова.- Алматы: «Эверо» баспасы,2017.-148.
  5. Белякова, Л.И. Логопедиялық терапия. Кекештену студенттерге арналған оқулық. жоғары оқу орындары. проф. білім / Л.И.Белякова. — 2-ші басылым, Аян. және қосыңыз. — М.:Академия, 2012 ж. — 224 б. — (Сер. Бакалавр дәрежесі) (Жоғары кәсіби білім).
  6. Громова О.Е. Бастапқы балалардың сөздік қорын қалыптастыру әдістемесі / О. Е. Громова. — М.: Сфера, 2007. — 176 б. — (Даму бағдарламасы).
  7. Дамуында проблемалары бар балалар (кешенді диагностика және түзету) / ред. Григорьева Л.П. — 2002. — 415 б.
  8. Әлеуметтік тәуекелді балалар және оларды тәрбиелеу: оқу құралы / ред. Л.М.Шипицына. — 2003. — 144 б.: Ауру. — (балалар психологиясы және психотерапия).
  9. Дробинская А.О. Ақыл-ойы артта қалған бала: көмектесу үшін түсіну / А.О.Дробинская. — М.: Школьная пресс, 2005 .— 96 б.
  10. . Жетпісбаев, Б.А. Республикадағы кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқы мен құқықтық әлеуметтенуінің тұжырымдамалық және теориялық мәселелері.Қазақстан / Б.А. Жетпісбаев. — АЛМАТЫ: Заң әдебиеті, 2002 ж. — 266 б.
  11. Жұбақова С.С. Инклюзивті білім берудің теориясы мен практикасы. Оқулық. С.С. Жұбақова — Алматы: Эверо, 2017.-148б.
  12. Жұлдықова А.Т. Инклюзивті білім беру: қалыптасу тарихы және заманауи мәселелер оқу-әдістемелік құрал / А.Т.Жулдикова,Курбатова С. — Петропавл: СҚМУ им. М.Қозыбаева, 2006 .— 62 б.
  13. Ивановская, О. Г. Логопедиялық ойындардың энциклопедиясы / О.Ивановская, Л.Гадасина. — KARO, 2007. — 176 б.: 24 түсті. қоса: ауру. — (Мастер-логопед класы).
  14. . Кирьянова Р.А. 5-6 және 6-7 жастағы сөйлеу бұзылыстары бар балаларды психологиялық-логопедиялық тексеруге арналған диагностикалық материал / Р. А.Кирьянов. — 2007. — 56 б. — («Логопедтің шеберлік сыныбы»).

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.